

Az istenfá

Részletek

Huszka József tanulmányának teljes szövege 1908-ban jelent meg a Magyar Mémók és Építész Egylet Közlönyében.

A régmúlt ezredévek embere a fát tartotta őseinek. A fa keletkezése, növése, lekötött helyzete szemléltetővé teszi a földanyától való eredetét. Az emberi nem keletkezésén tűnődő ősember földből való eredetét a fa közvetítésével könnyen felfoghatónak látta. Ezért van oly nagy szerepe a fának a különböző népek ősmondáiban az emberi nem keletkezésére vonatkozólag. A germánisten fákat változtat emberré, kikből ered az emberi nem. A szü-indiánoknál az emberi nem ősszülei még famódjára helyhez kötött, fából kialakuló lények. A klasszikus népek hol kőrisfából, hol tölgyfából származtatják az embert, az alsóbbrendű szellemeket (nymphák, faunok), sőt az isteneket is (Zeus). Délafrika, India és Arábia népe is regél embert termő fákról. Ádám és Éva ősszüleink bűnbeesése sem történt meg a fa közbejárásán nélkül.

Az emberi nem első vallásában az ősök lisztelete nagy szerepet játszik, s így a fa, mint az első ő, hamar tisztelt, sőt imádás tárgya lett. A klasszikus népek ősmondái a fát a szaporulat, a termékenység előidézésében gyakran szerepeltetik, összeköttetésben az istenekkel. Némely esetben a fából emberek és emberszerű szellemi lények lépnek elő, míg más esetben lábán ténnek el, vagy fává változnak. Így is, úgy is lélek van a fában, akinek jó akaratát megnyerni és rosszindulatát imádsággal és ajándékkal elhárítani minden hatandó törekszik.

A klasszikus népeknek a fa-szellemben, a fa-lélekben való hitét ismerjük irodalmukból és látjuk építkezéseikből. Az antik szenthelyek fájnak kidőltével, a bennük lakozó istenségnek fából faragott szobrát állítják a fa helyébe. E szobrokat előbb kerítéssel, majd tetővel is védik, és az így előálló épület lesz a templom. Az oltárok régi helyükön, a szobrok előtt, a templomon kívül maradnak. A kőből készült antik templom sem más, mint az istenség szobrát körítő és védő cella, s így a szoborban lakozó istenség háza. Előbb élőfában, majd faszoborban lakik az isten, míg végre az arany- és elefántcsonttal borított márványba költözik.

... Az isten lakóhelyéül szolgáló fának imádását megtaláljuk az összes régi népeknél. A Tigris és Eufrátesz mentén, Frigiában, Kánaánban, a görögöt megelőző mykénei kultúra emlékei, Cyprusban, Karthágóban, Görögországban az emlékek hangosan beszélnek az istent magába rejtő, az istent jelképező szent fáról: az istenfáról.

A laimadás legrégebb nyomai Káldeába, az akkádok Eridu városába vezetnek (Kr. e. 3-4 ezer között állott a perzsa-öböl partján), hol is a szent cédrusfa főistenüket, Ea-t jelképezte.

Az akkádok vallása valószínűleg a mai oroszországi pogány népléredékek sármán vallásának az ősi alakja, vagy talán továbbfejlesztése. A mai sármán vallásnak is van szent fája, melyre az áldozati barmok bőrét, szarvait, ruhaneműket stb. akasztanak az isten számára. Az ókori népek istenfá ábrázolásairól sem hiányoznak az áldozati maradványok, s így nem járunk messze az igazságtól, ha a sármánok fájában látjuk a legrégebbi istenfát. Sámánkodás révén került a sémitákhoz, akiknek kezén érte el legmagasabb fejlődését, mind a vallásos képzetekben, mind a jelképes művészi ábrázolásban.

Az istent jelképező fa legrégebbi írott nyomai a Bibliában lelhetők fel. Mózes könyveiben már rátalálunk az isten és az élőfa némi kapcsolatára. A kánaánita oltárok említésénél az élőfa szomszédságra vagy környezetre csak egy-két esetben nem akadunk rá; ekkor azonban előtérbe lép az aschéra. Az oltárok mellett élőfa és aschéra együtt is, meg külön-külön is előfordul.

...Mózes V. 7:5. és 12:3. verseiben az oltárok széthányását, a bálványszobrok összetörését, a faragott képeknek és a kivágott aschéráknak megégetését parancsolja. A széthányható oltár csak kőből rakott építmény lehetett. A rajta vagy mellette levő bálványszobrok, ha összetörhetők, csak ércből vagy kőből lehetnek. Az oltár járulékat alkotó képek és az oltár mellé állított aschéra pedig faanyagból való volt, mert megégethető.

Az aschéra kivágásáról vagy levágásáról szólnak Mózes V. 7:5.; Királyok II. 18: 4. és 23:14. versei. Felállításáról pedig a Királyok II. 21: 7. versei. Kivágni, levágni csak álló vagy élő fát lehet. Az aschérákat tehát úgy állították fel az oltár mellé, mint ahogy az élőfa női, vagyis lehetőleg függőleges helyzetben.

A Biblia tanúsága szerint Kánaánban a föníciai istenek, Baal és Astoret voltak a főistenségek. Baal azonos a babiloni Bel-lel; Astoret = Istárral. Baal = az Úr és Astoret = az úrnő. Minden városnak külön Baalja, külön ura volt. Baal, a tűz és a nap istene, Astoret Astarte = Baalat, vagyis úrnő, aki az úrtól ered, a Vénus csillag és a hold istennője volt. Astarte, a világ igazi ura, folyton terem és ront. Szerelem és nemzés által hozza létre az örök megújulást. Fajunk fennmaradásában közreműködni neki hozott áldozat. A templomai- ban végbevitt paráznság neki kedves, szent cselekedet. A nap melege kell életre a természetet, s így Baal és Astoret egy és ugyanaz, t. i. a szaporulat, a termékenység istene.

Az aschéra sem volt más, mint a Baal és Astoret képviselte eszmének, gondoltnak: a termékenységnek, a megújulásnak, a nemzésnek jelképe, vagyis magát Baalt jelentette. Úgy látszik, a Bibliában emlegetett szobrok az istennőt ábrázolták - a megégetett asché-

ra és a bálványok vagy az aschéra bálványa pedig (II. Királyok 21:7.) magát Baalt jelenti , tehát a szaporítás hímnemű jelképe volt.

... Ha mindezek után összegezni akarjuk a mondotak tanulságait, úgy találjuk, hogy : az aschéra nem élőfa, hanem faragott vagy gyalult, érclemezekkel s talán szövettel is díszített, az oltár mellé függőleges helyzetben, istenszobrok és egyéb képek társaságában felállított facölöp, mely a nemzés, a termékenység, a szerelem hímnemű jelképe.

...A teremtés isteni erő, s amennyiben a termékenység jelképei fából voltak faragva; határozottan az istenfia első, mindjárt az élőfa után következő legősibb alakjai e faragott jelképek.

A kúp és a kúpszerűen végződő cölöpök, meg a kappadókiai alak még elég nyersen szimbolizálják a szaporítást. A későbbi istenfia-alakok már burkoltabbak és csak mellékalakok felhasználásával fejezik ki a gondolatot.

tobozszerű kúp, maga a porzós virág, vagy valami eszköz, melyről a reá ragadt hímport a termővirágra szórja. A géniuszok tehát egyenesen a termékenyítést végzik a pálmával, s így az asszír pálma a szaporítás, a termékenység és további fejleményében a családi tűzhely jelképe.

... A mykénei oroszlános kapu fölötti relief két oroszlán között, melyeknek a feje letörött, valódi, főt vas-tagabb cölöp áll, felső fejen gyűrűs fejezettel, amelyen gerendázat látszik. E kapudísz fényes tanú annak az eldöntésében, hogy a mykénei kultúra melyik szellemi körbe tartozik, hogy melyik kultúrából sarjadzott. Ez az oroszlános istenfia nem pusztán omamentum. A kapu fölött alkalmazták, s így alighanem jelképes értelmét is ki akarták fejezni.

A kapunál alkalmazott istenfia, a kapun belül lévő életnek, a családi tűzhelynek s így a szaporaságnak jelképe és az isten közbejöttével, védelmező szimbóluma.

Asszír istenfia-ábrázolások

A bezdédi tarsolyfémek részlete

A babilon-asszír világ pálmája csak a melléállított géniuszok segítségével jelképezi a szaporítást, a termékenyítést. A mellékelt ábra asszír istenfia képét mutatja a mellette álló sastejú géniusszal. Az istenfia törzse stílizált pálmatorzs. A legyező alakú korona alatt áldozati barmok szarvai, s a foalakat körítő kisebb pálmacsokrokhoz vezető szalagok egymást keresztező menetei látszanak. E szalagokban az angolok a skandens askiepiades indáit vélik látni; én azonban egyszerű szalagcsokornak nézem, támaszkodva a bezdédi (Szabolcs m.) magyar, pogánykori temető tarsolydíszének tanúságtételére, melyet később tárgyalunk. Az istenfia jobb és baloldalán álló szárnyas géniuszok egyik kezében gyékényfonat - szatyor, a másikban virágkúp van, melyet a pálma fölé tartanak. A pálma termékenyítése ma is főként mesterségesen történik. Az arabok összeszedik a hímport és kézzel a termős virágokra szórják. A géniusz egyik kezében levő szatyor az összeszedett porzós virágokat, vagy csak a hímport rejti. A géniusz másik kezében látható fenyő-

... Ezek után áttérhetünk hazai istenfia alakjainkra, melyek mind az ősmagyar sírokban, mind a mai népviseleti díszekben és a székely kapuk faragványain, meg egyes vidékek vakolatdíszsein oly nagy szerepet játszanak.

Az ősmagyar sírokból előkerült emlékek istenfia alakjai között legjellemzőbb és a többi, sőt a byzanti hármas levelet is nagyrészen magyarázó alakítást látunk a bezdédi ezüstlemezes tarsolyon. Ismerve az asszír istenfianak egymást keresztező szalagokból húzott és a fát övedző díszét, amely a középső nagy pálmát körítő apró pálmákat összeköti, lehetetlen meg nem látni a bezdédi díszekben a szalagot, illetőleg a szövetet. A bezdédi tarsolyon az egyes pálmacsomókat növényi elemekből, talán levelekből alkotott csoportnak nem nézhetjük, ha az összekötést és a domború elemek közepének bemélyített ráncait némi figyelemre méltatjuk. Hát az egyes úgynevezett levelek egész szélességén, a hosszanti tengelyre merőleges, áttört szalagok és a hosszanti tengely irány-

ban az egyik oldalon futó vonalozás vajon kimagyarázható-e értelmesen a növényi eredetből? A ráncokat levélbordának nézték, s a rojtot levélszórnek hirdették és hirdetik némely arceológusok, azonban elfeledték magyarázni a levélbordákat semmibe sem vevő, s azokat derékszögben keresztező áttört szalag növényi mibenlétét. Hja, ha produkálná a természet! Kénytelen vagyok ezzel a hittel szemben ismételve megállapítani, hogy a bezdédi tarsoly pálmái rojtos, keskeny, hosszú szövetnek csokorra kötéséből keletkeztek; úgy, hogy a megköltött csokor két vége a töle jobbra és balra kötött felső csokorhoz át van húzva. Mindig két ilyen kerdővég jön alulról egy csokor kötésébe bele, s ezek a hurkokból rojtosan le is lógnak. A teljes csokomál így aztán három rész kerül egy-egy oldalra, melyek közül kettő kerdővég és egy a másik csokorhoz áthúzott kerdő.

Ebből a hármas szövetmenetből lett a későbbi hármaslevél, amely oly határozott a kaukázusi emlékeken. Ez a csokorkötés egyúttal magyarázza az asszír istentől körítő apró pálmácskákat is, melyek nagy valószínűséggel, reliefben a falra faragott középső, és az áldozati birkák meg kecskék szarvaival díszített pálmatorzsnek szalagdíszéből keletkeztek, mivelhogy az övedző szalagcsokrokat is reliefben faragták ki később.

... Visszatérve az alapul fölvetett bezdédi tarsolyra, meg kell még látnunk a rajta lévő állatokat és a keresztet. Származás sárkány és származás egyszarvú foglalja el az istentá mellett a szokásos griffek helyét. A byzanti kereszt, mely a tarsoly legközepén, tehát lőhelyen van, már nem szokatlan jelvény az istentá és kísérei állatainak társaságában a byzanti művészetben. Nem az ősi, az asszírok korában díszül használt keresztől van itt szó, hanem valódi keresztény jelvényről, a Krisztus keresztjéről, melyen az istenember kiszüvetett. Az új hit istenfája, a kereszt társul itt a régi

letűnt hit istenfájával. A pálmatorzs helyét az egész ornamentális alakítás közepén a kereszt foglalja el és csak azt köríti a dísz. Hogy a csokorra kötött szövet négy csomópontjában a rojtos, hosszú kerdők pálmászerű alakítást kapnak, és hogy azonkívül még az asszír géniuszoknak meg a későbbi griffeknek és oroszánoknak utódai is megjelennek a kereszt körül: az mind csak a kereszt kiemelését, megjelölését célozza.

A bezdédi tarsolylemez ötvöse a kereszt szolgálatára rendeli az antik hit istenfáját. Jól ismeri az istenfát, tudja jelentését, jelképes értelmét; ismeri ábrázolásának módjait, főként az asszír eredetű pálmás alakot, s éppen azért az új istenfának a kiemelésére és díszítésére szánt teret. A bezdédi tarsoly ötvöse naturalisztikus és csak kismértékben stilizált, rojtos kerdőkből alakított istentá díszével bevilágít a Krisztus utáni első ezredév keresztény díszítő modorának keletkezési útjaira, születésének litikaiba. Pogány formák, a pogány hit teljes, szimbolikus értelmével és kifejezésével mellett az új hit szolgálatába lépnek, hogy emeljék lényét és kifejezővé, közérthetővé tegyék jelvényét, az Isten Fia halála által megszentelt keresztet, az új hit valódi istenfáját. A pogány istentá értelme: Isten a fában; a keresztényé: Isten a keresztján.

... A magyar ornamentika istentá alakjait magukkal hozták őseink, s azok ezer éven át használatban voltak s ma is élnék.

Huszka József (1854-1934) rajztanár, harminc éven át a budapesti Piarista Gimnázium tanára. Mémőki tanulmányokat is folytatott és oktatott a Műgyűjteményben is. 1885-től kezdve folyamatosan jelentek meg tanulmányai a magyar népművészet eredetéről, kapcsolatairól. Kutatási eredményei jelentős hatást gyakoroltak a magyar nép eredetéről a köztudatban élő képre.

